

СТАНОВИЩЕ

ЗА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР НА НАУКИТЕ“

Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.5. Обществени комуникации и информационни науки
(Книгознание, библиотекознание и библиография)

Тема на дисертационния труд: „Краезнанието в България: библиографско-книговедски подход“

Автор на дисертационния труд: доц. Цветанка Христова Панчева, доктор

Рецензент: проф. Оля Борисова Харизанова, доктор на науките

Настоящото становище е във връзка със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД-38-239/19.04.2018 г. и решение на Факултетния съвет на Философски факултет от 17.04.2018 г. (протокол № 8). За рецензия в срок са предоставени дисертационен труд, автореферат към него, публикации и други документи на доц. д-р Цветанка Христова Панчева. Предоставените документи и материали са в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав, Правилника за неговото прилагане и Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“.

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА АВТОРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Авторката на дисертационния труд Цветанка Христова Панчева понастоящем е доцент към катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ (Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“). Защитила е дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ през 1994 г. (ВАК).

Завършила е висше образование по библиотекознание и библиография в Санкт Петербург (Русия) през 1981 г. През същата година започва работа в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) и в периода 1981–1983 е била методист в Научно-методичния център. От 1983 г. става научен сътрудник в същия в Научно-методичния център, а в периода 1999–2014 – доцент по научна специалност 05.08.35 – Книгознание, библиотекознание и библиография (НБКМ). От 2014 г. е доцент в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография).

Заемала е ръководни длъжности, изискващи организация на сложни работни процеси, работа в екип, координация на дейности между структурите на голяма библиотека и между различни библиотеки. От 2005 г. до 2014 г. е била научен секретар на СНС по библиотечно-информационни науки към ВАК. От 2004 г. до 2014 г. е била научен секретар на НБКМ. Тя е един от създателите на дигиталната библиотека на НБКМ.

Има богат и дългогодишен опит като преподавател (от 1995 г. до момента). Титуляр е на курсовете „Краеведска библиография“, „Дигитализация и дигитализиране“, „Регионалната културна политика и библиотеките“.

В периода 2010–2017 е участвала в 11 научноизследователски проекта, част от които с международно участие и с европейско финансиране.

Член е на Международната асоциация по българистика (2014–), Българската библиотечно-информационна асоциация (1991–), Съюза на краеведите в България – член-учредител (1990–), Националният съвет по дигитализация на културното наследство (2012–2014).

В професионалните среди е известна като безупречен специалист, а в научните – като прецизен изследовател с редица новаторски разработки в тематичната сфера.

ОБЩО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с общ **обем** от 347 страници и е структуриран както следва: увод, четири глави, заключение, библиография. Библиографията съдържа електронни ресурси от дигитални библиотеки, сайтове, отделни електронни публикации (на кирилица и на латиница), библиографски източници, използвана литература (на кирилица и на латиница). Приложен е списък на таблиците (29 броя) и фигурите (10 броя). Приложен е и списък с публикации на автора на труда по темата на дисертацията. Броят на използваните източници е 195 (164 на кирилица и 31 на латиница), а на цитатите – 417.

Предмет на изследване са анализирани краеведски книги и видовете периодични издания, съдържащи голяма по обем и съществена по значение краеведска информация, за да се очертае значението им за: развитието на самото краезнание; опазване на културната памет на селищата и регионите; за използването на краеведската информация в решаването на национални задачи; за формирането на бъдещ иновативен информационен ресурс в процеса на технологичната трансформация на краеведската книжнина – чрез дигитализация (стр. 12).

Обект на изследване са изданията и базите от данни на текущата и ретроспективната национална библиография, които се използват като информационен източник за изследване на краеведската книжнина (стр. 12).

Целта на научната разработка е да се изследва развитието на краезнанието в България от първите негови проявления по време на Българското възраждане до края на 2017 г. през призмата на книжнината – най-трайният и съхранен във времето белег за краеведска изследователска и популяризаторска дейност. Целта е реализирана чрез изпълнението на осем задачи (стр. 11).

Изследователската **теза** е формулирана на стр. 12 по следния начин: „Краезнанието в България, погледнато през призмата на книжнината, е устойчиво направление, както в науката, така и в обществения живот на селищата и регионите, което гъвкаво се приспособява към конкретна историческа действителност и специфична географска среда и успява да създаде научни и литературни образци, които имат информационно и емоционално въздействие не само върху поколението, което ги е създало, а и като местно книжовно културно наследство“.

За доказване на изследователската теза е проверена следната **работна хипотеза**: „Краезнанието в България, погледнато през призмата на книжнината успява да се запази и развие като устойчиво направление, както в науката, така и в обществения живот на селищата и регионите, благодарение на това, че във всеки конкретен исторически период успява да припознае като своя основна задача по-широка и по-значима от своя изследователски обхват национална идея или политическа доктрина, която му осигурява по-голяма авторитетност или популярност, привлича към творческия му потенциал част от елита на цялата ни нация“ (стр. 12-13).

В дисертационната разработка е приложена авторска **методология**, която включва използването на следните методи:

- общонаучни методи (наблюдение, издирване, систематизация и обобщение на документални източници, сравнение на български и чуждестранни източници, синтез);
- библиографски методи за аналитична разработка на подбрани източници;
- библиометрични методи (извличане, обработка и обобщение на количествена информация за документалния поток, свързан с краезнанието, базиран изцяло на библиографска основа);
- книговедски анализ, предшестван от количествен анализ на книжнината и евристичен компонент за издирване на дигитализирания краеведски документ.

Изследването на краеведската книжнина се базира на общо шест отделни емпирични библиометрични проучвания, провеждани в продължение на дълъг период от време. Част от получените резултати са апробирани чрез доклади на национални научни форуми (1999 г. – два доклада, по един през 2007 г. и 2008 г.). докладите са публикувани.

Като безспорен успех на дисертационния труд може да се посочи това, че дава отговор на поредица от въпроси за мястото, ролята и значението на краезнанието чрез прилагането на библиографско-книговедски подход. Изследвана е краеведската книжнина в различните периоди от нейното зараждане, разцвет, трансформации.

Ще подчертая, че при задълбочено запознаване с текста първо прави впечатление изобилието от авторката голям хронологичен период. Въпреки породените от това рискове, доц. Цветанка Панчева умело прилага собствената методика (описана като методи по-горе) и изследва развитието на краезнанието в България – от предвъзрожденската епоха, през Възраждането, Следосвобожденския период и до края на Втората световна война, новите му идеологически основи в годините на тоталитаризма и поредния му възход в периода на демократични промени. В крайна сметка авторката

успешно достига до реализиране на първо по широта на темпорални граници мащабно проучване, което не е правено до момента у нас.

В **увода** са очертани актуалността на темата в контекста на две съвременни перспективи: (1) съхраняване на местната идентичност в условията на глобализация и (2) използване на новите технологични възможности за опазване и осигуряване на достъп до местното културно наследство. Тук са формулирани и: обект, предмет, цел, задачи, теза, работна хипотеза, приложената методология. В кратък вид е представена структурата на труда.

Структурата на разработката следва историческото развитие на самите краеведски проучвания и на литературата за тях, а така също трансформациите, които краезнанието претърпява и като територия за наука, и като широко разпространена обществена дейност.

Както беше подчертано по-горе, същинският текст на разработката е структуриран в **четири глави**. В тяхното оформяне е приложен единен замисъл, а именно:

1. Открояване на проекциите на краезнанието в рамките на конкретен хронологичен период, съобразен с общоприетата историческа периодизация в България;
2. Извеждане на общата библиографско-статистическа картина на краеведската книжнина на база данни от националната библиография. Идентифициране, обобщаване и анализ на топографския обхват на краеведските изследвания в съответния период, тематичния им диапазон, вида на изданията, в които изследванията са представени, очертаване обхвата на авторското присъствие и представяне на специфичните особености на краеведската издателска продукция (издателски колективи, публикуване в серии, тиражи и др.).
3. Описание на библиографско-статистическа картина на периодичните издания, в които се публикуват краеведски статии – топографски обхват, тематика, видово разнообразие, цитирани данни за най-значимите публикации, автори, издатели.
4. Идентифициране и описание на кръга от институции, осъществяващи краеведски проучвания и техния профил.
5. Проследяване на измененията в подхода към краеведските изследвания в конкретния исторически период и изясняване на причините, които ги пораждат.
6. Описание на резултатите от анализа на библиографските данни за краеведската книжнина и очертаване на акцентите в краезнанието в даден исторически период, прогнозиране на посоките на бъдещите му метаморфози.

Коректно и според традициите в научните изследвания, към всяка глава са обособени изводи, произтичащи от библиографско-книговедския анализ.

В **заключението** е предложена обобщена картина на резултатите от изследването и се потвърждава работната хипотеза. В него се очертават накратко и възможностите за бъдещото развитие на краезнанието в електронна информационна среда.

Като цяло качествата на дисертационния труд са безспорни. Темата е актуална. Подходът към разработването ѝ е иновативен. Постигнати са значими приноси и за научната теория, и за практиката. Налице е оригинален подход при събирането, обобщаването и анализирането на емпирични данни, тяхното осмисляне и прилагане за моделиране на процеси. Авторката на дисертацията предлага нов подход към краезнанието като информационен ресурс, водена от разбирането за необходимост от широк достъп до местното културно наследство като източник на познание и информация (стр. 316).

Поставената цел е постигната. Изпълнени са и задачите на изследването, а именно:

- установена е ролята на краеведската книжнина не само като източник за местна информация, а като изворов материал в научни разработки с национално значение;
- показано е, че краезнанието играе важна роля във всеки от изследваните периоди и присъединява своя ресурс в решаването на важни национални идеи и задачи;
- очертан е кръга от просветни дейци, учени и творци с национална известност, които са допринесли за обогатяване на краеведската книжнина;
- потвърден е потенциала на националната библиография като надежден инструмент за широкомащабни статистико-книговедски анализи;
- допълнена е библиографията с данни за краеведските публикации, открити в периодичния печат.

ОЦЕНКА ЗА АВТОРЕФЕРАТА КЪМ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Авторефератът е с общ обем от 42 страници (формат А4). Предоставя структурно и съдържателно описание на дисертационния труд. Отражава вярно представеното в труда.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Авторката на дисертационния труд е формулирала общо девет приноса, подразделени в две групи – научно-теоретични и научно-приложни. Те отразяват реалните постижения на труда и в съдържателно отношение ги приемам изцяло. От своя страна ще открия следните приноси.

- *Научно-теоретични приноси*

1. Изяснена е същността на краезнанието като научноизследователска област. В тази връзка по оригинален начин са открити обект, топоси, изследователски обхват, времеви обхват. Очертан е контекстът на развитие в национално и европейско измерение.
2. За пръв път краезнанието в България е разгледано чрез библиографски описаната книжнина и периодичен печат. Постигната е гарантирана достоверност на извлечената информация чрез конкретни библиографски данни за съществуващи първоизточници. Въз основа на това са проведени сравнения и обобщения на данни, като са използвани функциите на Националната библиография на България, а именно идентифицираща, документираща, информационна, познавателна, статистическа.
3. За първи път е приложен библиометричен анализ за голям темпорален диапазон, допълнен със съдържателно и книговедско проучване на краеведски печатни издания и публикации, прегледани “de visu”. Като вторичен ефект е достигнато до описание и изтъкване приноса на видни възрожденци, учени, просветни дейци, творци за развитие на краеведската тематика в българското книгоиздаване и периодичен печат.

- *Научно-приложни приноси*

4. Дисертационният труд предоставя голямо количество подробни библиографски сведения за краеведски книги и особено на краеведски статии от периодични издания с утвърден научен профил за периода от Освобождението до края на Втората световна война. Приносът е безспорен, защото за този период няма създадена национална библиография на статии. Това постижение на разработката е от особена важност и за развитието на краеведската библиография за посочения период.
5. Идентифицирано е авторството на изтъкнати възрожденски и следосвобожденски творци, публикували анонимно или под псевдоними и инициали. Същото е безспорно библиографско постижение, достигнато чрез сравнение на текстове, проучвания в дигитални библиотеки, установяване на инициали, псевдоними и др.
6. Дисертацията има подчертан принос за разработки на бъдещи изследователи в сферите на краезнанието в България. Това е постигнато с библиографско представяне на краеведските студии и статии от 12 научни периодични издания за целия период на издаването им. Сред тях са: „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, „Периодическо списание на българското книжовно дружество“, „Архив за поселищни проучвания“, „Известия на Варненското археологическо дружество“, „Минало“, „Беломорски преглед“, „Векове“, „Родина“, „Родопски напредък“ и др.
7. Безспорен е и приносът на дисертационното изследване за образователната сфера, особено при изграждане/разработване на учебно съдържание. Същото вече е апробирано в курсовете „Краеведска библиография“ и „Дигитализация на културното наследство“ за ОКС „бакалавър“ в специалност „Библиотечно-информационни науки“.

ОЦЕНКА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

По темата на дисертационния труд доц. д-р Цветанка Панчева е реализирала следните публикации: (а) учебници и помагала (2011–2013) в съавторство – общо два броя, от които един с три преиздания; (б) студии и статии (1991–2017) – общо 21 броя; (в) съставителство на краеведски сборник (2001).

Всички публикации са с безспорно качество, не са предлагани за оценка в други защити на дисертации или конкурси за заемане на академична длъжност, а авторството на доц. д-р Цветанка Панчева е неоспоримо.

По посочените публикации са забелязани общо 19 цитирания (до 2013 г.). Ще подчертая обаче, че реален брой на цитиранията в България няма как да бъде установен поради липса на национален цитатен указател за разработки на български език от български автори.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въпреки безспорните качества на труда, могат да бъдат направени и някои бележки. Те са свързани най-вече с техническото оформяне на текста. Например:

- фигурите не са формирани четивно, в тях не са посочени числовите стойности на отделните показатели, назовани са със съкращения (вместо „фигура“), разпокъсани са на две отделни страници (заглавие на предходната като на стр. 21, 87) и пр.
- таблиците също се нуждаят от преформатиране (стр. 89 – таблица 2 има излишен последен празен ред, разпокъсани са на две страници (заглавие на предходна, таблица на следваща като на стр. 26), има дублирани номера (като на таблица 15 – стр. 179, 193), в някои таблици (например с №№ 1-8 названието е „табл.“, в други (след № 9) – „таблица“) и др.

Откроява се и проблем с названието на подточки 2.5 (стр. 198), 3.3 (стр. 251) и 4.3 (стр. 313) – „изводи и тенденции“. По същество те би трябвало да съдържат обобщаващи изводи към съответната глава (както при глава първа). Струва ми се удачно да бъдат назовани само с „изводи“. При необходимост, авторката би могла да обособи подточка „тенденции“, последвана от „изводи“.

Критичните бележки нямат за цел да укажат слабости относно научната стойност на труда. Насочени са преди всичко към оформянето на текста за публикуване във вид на монография, което горещо препоръчвам.

ВЪПРОСИ КЪМ АВТОРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Доколко библиографско-книговедският подход, приложен в дисертацията, може да послужи за провокиране на обществен интерес към културното наследство и възприемането му като стимулатор за запазване на локалната идентичност?
2. Може ли от популяризирането на библиографски сведения за краеведски книги и краеведски статии в периодични издания да се очаква привличане на по-широк кръг от хора към опазване на самотното творчество, вдъхновение от местната история, бит и култура?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След обстойно запознаване със съдържанието на дисертационния труд и автореферата към него мога да направя извода, че те отговарят на нормативно поставените изисквания за придобиване на научна степен „доктор на науките“. Трудът се отличава с: актуалност на темата; прецизност на проучените множество научни трудове, проведени изследвания, примери от практиката; оригинални и от значение за научната общност нови и/или прецизирани дефиниции, обобщения, изводи.

След запознаване с предоставените документи и публикации мога да направя извода, че те отговарят на нормативно поставените изисквания за придобиване на научна степен „доктор на науките“: изследователската, научната, научноприложната и публикационната дейност на доц. д-р Цветанка Панчева отговарят на критериите и изискванията, посочени в Закона за развитието на академичния състав в Република България и в Правилника за неговото прилагане.

Представените научни трудове са достатъчни по обем и са в тематичните направления на научната област. Те не са били обект на оценка по други конкурси (за придобиване на научна степен или академична длъжност). Публикациите се отличават с актуалност, практическа насоченост и са свидетелство за експертност.

Горното ми дава основание убедено да препоръчам за дисертационен труд на тема „Краезнанието в България: библиографско-книговедски подход“ на *доц. д-р Цветанка Христова Панчева* да бъде присъдена научната степен „доктор на науките“ в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание и библиография).

29.05.2018
София

Автор на становището:
проф. Оля Харизанова, дфн